

УДК 338.48→379.845 (477)

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ
(НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ, РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ, ПОЛЬЩІ)**

С. Хоміч, д. г. н.

Білоруський державний університет

А. Желєзняк, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

М. Бекта, к. с.-г. н.

Гуманітарна академія ім. А. Гейштора, Польща

Ключові слова: модель, сільський туризм, агрооселя, сільська місцевість, розвиток.

Здійснено порівняльну характеристику моделей розвитку сільського туризму в країнах Східної Європи (на прикладі України, Білорусі, Польщі). Розкрито особливості сільського туризму в кожній країні. Проаналізовано законодавчу базу у сфері сільського туризму. Розкрито перспективи розвитку сільського туризму в кожній країні.

Постановка проблеми. Після розширення Європейського Союзу з'явилися нові можливості розвитку транскордонного співробітництва між новими країнами-учасниками ЄС та прикордонними регіонами (Україна, Білорусь та інші країни). У результаті спільних дій, спрямованих на вирішення проблемних питань розвитку та використання прикордонної інфраструктури, природних ресурсів, культурного співробітництва, розвитку туристично-рекреаційного комплексу, активізувалась діяльність урядових, неурядових організацій, інституцій, їхня участь у міжнародних проектах. Результатом співпраці у сфері сільського туризму є покращання інформаційного забезпечення, поліпшення якості послуг, розширення бази цих агроосель. Результат від транскордонного співробітництва, обміну досвідом в окремих країнах Східної Європи мав певні відмінності, що пов'язано передусім з особливостями розвитку сільського зеленого туризму в кожній країні, державними пріоритетами щодо галузі, тенденцій у туристичній сфері. У зв'язку з цим виникає потреба в аналізі моделей розвитку сільського туризму в окремих країнах Східної Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні сільський туризм як об'єкт дослідження розглядають передусім у контексті вирішення проблем розвитку сільських територій, сільських громад, зайнятості сільського населення. Це зумовлено необхідністю розвитку додаткових видів підприємницької діяльності в сільській місцевості, створенням повноцінних умов оздоровлення й відпочинку

жителів міст і мегаполісів. Підтвердження цьому знаходимо в працях українських науковців Ю. Зінька, Н. Васильєва, Н. Кудли, І. Кудінова, Л. Головка та ін.

До пріоритетних напрямів досліджень сучасного стану та перспектив розвитку сільського туризму в Білорусі належать вивчення концептуальних підходів розвитку форм і видів сільського туризму в Білорусі (В. Кліцунова); аналіз міжнародного досвіду та перспектив розвитку агроекотуризму в РБ (Л. Гайдукевич); вивчення регіональних особливостей розвитку сільського туризму в РБ та можливостей територіально диференційованого розвитку агроекотуризму в Гомельському проблемному регіоні (О. Карчевский, С. Хомич); класифікація сільських садиб (В. Кліцунова).

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є висвітлення концепцій розвитку сільського зеленого туризму в країнах Східної Європи (на прикладі України, Польщі, Білорусії).

Виклад основного матеріалу. Сільський туризм – відносно новий вид туризму, розвиток якого відповідає концепції сталого розвитку та активно підтримується в країнах Східної Європи. Сільський туризм дає імпульс розвитку сільських регіонів за рахунок створення нового специфічного сектору економіки, допомагає зупинити деградацію сільських регіонів, розвивати інфраструктуру села, зберегти й відтворити культурну спадщину, самобутність регіонів; передбачає проживання та відпочинок у сільській місцевості, знайомство зі сільськогосподарським виробництвом, ремеслами та промислами, пам'ятками природи й культури.

Сільський зелений туризм у більшості країн Європи розглядають як невід'ємну складову комплексного соціально-економічного розвитку села та як один із засобів вирішення низки сільських проблем [2]. Водночас у країнах Східної Європи є певні відмінності у розумінні сільського зеленого туризму як виду діяльності, що зумовлено відмінностями концептуальних засад його розвитку.

Незважаючи на посилену увагу з боку державних і місцевих органів влади, туристичних організацій, науковців до питань розвитку сільського туризму в Україні, немає єдиного підходу до визначення сільського туризму як виду діяльності. Це пояснюється тим, що, незважаючи на позитивну динаміку зростання кількості туристів у сфері сільського туризму, чисельності агроосель, досі не прийнятий закон, який би регулював діяльність у сфері сільського туризму. Тому важко розділити такі частовживані поняття, як “сільський туризм”, “сільський зелений туризм”, “агротуризм”, “екотуризм”. У результаті нерегульованою залишається діяльність власників садиб, які приймають туристів. Так, аналіз пропозицій на інтернет-ресурсах регіонів, розвиток сільського туризму в яких має як історичну передісторію, так і характерний високими темпами розвитку (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська області), засвідчив, що йдеться здебільшого не про агрооселю або сільську садибу, які є основою нічліжної бази в сільській місцевості, а про приватну садибу, яка має значно ширші характеристики. Така ситуація спотворює можливість реальної оцінки як нічліжної бази сільського туризму, так і можливості регулювання цієї сфери з боку держави.

Проект Закону України «Про сільський туризм» (від 16.10.2009 р.) визначає сільський туризм як вид туризму, який передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості для відпочинку та отримання ними послуг зі сільського туризму [1]. Такі підходи до сільського зеленого туризму є дещо звуженими, оскільки йдеться радше про агротуризм, і розробники проекту закону суттєво звузили туристичну складову цього виду діяльності на селі. Довгоочікуване схвалення одного з цих проектів не повністю регулюватиме правові відносини між власниками сільських садиб, які надають послуги сільського туризму, й туристами у сфері надання-отримання туристичних послуг, якості обслуговування, вирішення проблемних питань.

Загалом в Україні історично сформувалася традиція відпочинку на селі, що має відтінки культурних, історичних, сімейних звичаїв. Однак становлення сільського туризму в тому вигляді, який ми маємо сьогодні, відбулося в кінці минулого століття. Експерти в галузі сільського туризму виділяють три етапи розвитку сільського зеленого туризму в Україні [4].

I етап. Формування сільського зеленого туризму. Кінець XIX – середина XX ст. Цей період переважно характерний відпочинком і творчою працею заможних городян у знайомих їм селян, у приватних садибах та маєтках. Це явище ще не розглядалося як туризм і не було організованим.

II етап. Становлення приватних форм сільського зеленого туризму (60-ті – 90-ті роки XX ст). У цей період популярним був відпочинок в орендованих туристами кімнатах (квартирах) на гірських курортах або ж у Криму, що частіше було спричинене відсутністю вільних місць у пансіонатах чи санаторіях.

III етап. Становлення правових форм сільського зеленого туризму – з 90-х рр. XX ст.

Загалом пріоритетність розвитку сільського туризму в усіх регіонах України зумовлена передусім значним, однак малоосвоєним рекреаційним потенціалом цих територій (Карпатський, Поліський, Подільський, Наддніпрянський регіони), збереженою етнокультурною самобутністю, які є основною міжнародно-туристичною конкурентною перевагою на ринку туристичних послуг [3]. Основні моделі розвитку туризму в Україні, у тому числі сільського, визначаються базовими напрямками розвитку, закріпленими в «Державній програмі розвитку туризму на 2002–2010 рр.»: удосконалення системи управління галуззю; удосконалення нормативно-правової бази туристичної діяльності; зміцнення матеріальної бази туризму; розширення міжнародної співпраці у туристичній галузі; підвищення якості та розширення асортименту туристичних послуг; поліпшення транспортного обслуговування; підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів та об'єктів культурної спадщини; поліпшення інформаційного та рекламного забезпечення; впровадження ефективної інноваційної діяльності та створення наукової бази туризму; поліпшення кадрового забезпечення.

Суттєвим поштовхом до розвитку сільського туризму в напрямі поліпшення якості обслуговування та категоризації нічліжної бази є прийняття Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму Програми добровільної

категоризації у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба». Знак «Українська гостинна садиба» охоплює композицію зі словосполучення українською – «українська гостинна садиба», англійською – «ukrainianguesthouse», та графічного символу, на якому зображена українська хатинка. Під хатинкою розміщені одна, дві або три квітки. Знак має чотири категорії засобів розміщення: базову (найнижча) – позначається без квітки; першу – однієї квіткою; другу – двома квітками; третю – трьома квітками.

Знак дає право сільському господарю повідомляти про відповідну якість житлових умов і рівень послуг у засобах реклами та інформації, встановлювати плату, зіставлену з його категорією тощо. Цей знак надає Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні на термін три роки й його можна використовувати як маркетинговий інструмент у зростанні популярності садиби.

У Республіці Білорусь сільський туризм розглядають як одну з найважливіших складових національного туристичного комплексу. Водночас законодавчо підкріплений єдиний підхід до понятійного апарату, у результаті чого загальнозживаним вважають агроекотуризм. Так, згідно з Указом Президента Республіки Білорусь від 2 червня 2006 р. № 372 [5], агроекотуризм – це тимчасове перебування громадян Республіки Білорусь, іноземних громадян та осіб без громадянства в сільській місцевості, малих міських поселеннях з метою одержання послуг, що надаються суб'єктом агроекотуризму для відпочинку, оздоровлення, ознайомлення з природним потенціалом республіки, національними культурними традиціями без заняття трудовою, підприємницькою, іншою діяльністю, оплачуваної і (або) що приносить прибуток (дохід) з джерела у місці перебування.

До основних завдань розвитку сільського туризму в Республіці Білорусь належать:

- створення нового ринку туристичних послуг у сільській місцевості та умов для пріоритетного розвитку внутрішнього й в'їзного туризму, забезпечення щорічного збільшення кількості внутрішнього та в'їзного туристичних потоків;
- створення інфраструктури агроекотуризму за рахунок розвитку дрібного та середнього підприємництва, створення нових робочих місць у сільській місцевості, залучення громадян у нову сферу діяльності – надання туристичних послуг;
- забезпечення взаємодії регіональних адміністрацій і неурядових організацій для динамічного розвитку форм і видів екологоорієнтованих видів туризму в регіонах країни;
- створення інформаційної бази даних інвестиційних проектів у сфері сільського туризму; визначення стратегічних напрямів для державних і приватних інвестицій у розвиток агроекотуризму Білорусі;
- розвиток агромістечок і малих міст республіки;
- організація і просування таких видів сільського туризму, як екологічний, фермерський, екстрим-туризм, паломницький туризм та ін.

Основні моделі розвитку сільського туризму визначаються базовими напрямами розвитку агроекотуризму в республіці, законодавчо закріпленими в «Національну програму розвитку туризму в Республіці Білорусь на 2006-2010

роки» [6]. До них належать: активізація використання резервів сільського населення за допомогою організації сільських турів із проживанням і харчуванням у сільських будинках, садибах; створення туристичних сіл із традиційною народною архітектурою на основі існуючих сільських поселень, розташованих у мальовничій місцевості; створення агротуристичних комплексів на базі сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських виробничих об'єднань.

Модель розвитку сільського туризму на базі малого сімейного готельного господарства реалізується в Білорусі як пріоритетна завдяки наявності вільного житлового фонду в сільській місцевості, пільгового кредитування будівництва та благоустрою агроосель; ефективної організаційної підтримки розвитку агроекотуризму на базі сільських садиб державою і Громадського об'єднання "Відпочинок на селі". Розвиток сільського туризму на базі малого сімейного готельного господарства не вимагає інвестицій з боку держави, створює нові робочі місця, сприяє скороченню міграції населення зі села у місто й покращує сільську інфраструктуру. Ключовою умовою сталого розвитку сільського туризму на базі агроосель, що визначає його значущість з економічної позиції, є певна кількість – «критична маса», що діють у рамках цієї концепції агроекотуризму, садиб у республіці [7], виходячи з досвіду сусідніх країн – Литви, Польщі, для Білорусії це 1000-1500 садиб. У 2008 р. в Білорусі приймали гостей тільки 474 садиби [8]. Підпрограма "Розвиток інфраструктури туризму" на 2008-2010 рр. планує створення 178 сільських садиб, у тому числі в Брестській області – 18, Вітебській – 36, Гомельській – 24, Гродненській – 30, Мінській – 38, Могильовській – 32. До підпрограми внесено 28 проєктів із розвитку агроекотуризму на території туристичних зон Білорусії (будівництво агротуристичних комплексів і гостьових будинків, впровадження їх у дію та забезпечення прийому агротуристів, облаштування агроосель і прилеглих до них територій), фінансування яких здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів – 125 млн руб., позабюджетних джерел – 194 млн руб., а також власних ресурсів суб'єктів агроекотуризму [6]. Створення регіональних агротуристичних мереж через розвиток малого, сімейного та індивідуального агротуристичного бізнесу базується на використанні місцевих природно-рекреаційних, культурно-історичних, інфраструктурних [9] і трудових ресурсів. Ця модель успішно реалізується в рамках державної політики перекладу сільського населення із сектору аграрного виробництва в сектор послуг. До надання послуг залучають також місцеві сільськогосподарські спеціалізовані об'єкти (ферми, пасіки, риболовецькі господарства, спортивні центри, човнові станції, стайні тощо).

Ще одна модель розвитку агроекотуризму на базі великих і середніх приватних спеціалізованих агротуристичних об'єктів представлена в республіці такими об'єктами, як Музей старовинних технологій та ремесел «Дудуткі», Музей білоруської архітектури та побуту «Строчіці», Музей етнографії під Могилевом «Білоруське село», які дають змогу диференціювати пропозиції сільського туризму. Цікавий досвід розвитку сільського туризму на базі кооперативного господарства – СВК «Первомайський і К» у Смолевіцькому районі. Там уже обладнана корчма в селянському стилі, налагоджено виробництво екологічно чистих продуктів, працює

кінно-спортивний клуб, здійснюється прокат велосипедів, лиж. Прикладом використання багатого культурно-історичного потенціалу, відтворення соціокультурного середовища історичного сільського поселення (стилізованих «історичних сіл», «агротуристичних сіл», «рибальських», «мисливських сіл») може бути розвиток сільського туризму в с. Хальч, Неглюбка, Красний Берег (Гомельська обл.). Створення об'єктів, орієнтованих на приймання туристів та організацію їх повноцінного відпочинку в сільській місцевості, може базуватися на використанні спеціалізованих спортивних, культурних, кулінарних центрів (м. Турів), розвиток агроекотуризму – на базі тематичних парків, особливо охоронюваних природних територій; створенні багатофункціональних туристичних, виставкових, рекламно-експозиційних, культурно-пропагандистських, науково-дослідних комплексів, що мають у розпорядженні засоби розміщення та відповідну інфраструктуру (національні парки “Прип'ятський”, “Біловезька пуща”, Березенський біосферний заповідник). Модель орієнтована на пропаганду екологоорієнтованого відпочинку. Як поліфункціональні природоохоронні центри, державні ООПТ можуть здійснювати науково-дослідну роботу, залишаючись тематичними екологоорієнтованими туристичними об'єктами та постійно діючими виставково-експозиційними центрами.

Історія розвитку сільського туризму Польщі сягає багатих традицій сільського відпочинку першої половини XIX ст. Першими відпочивальниками були багаті городяни, які вважали відпочинок у селі вимогою їхнього соціального статусу. Згодом цей вид відпочинку став популярним серед нової категорії туристів – міського робітничого класу, який вирушав у село, щоб провести там відпустку. А на початку 90-х років XIX ст. це явище переросло в нову організовану форму – агротуризм. Виділяють три стадії процесу розвитку агротуризму в Польщі:

Стадія 1. Початок 90-х рр. XIX ст. – оренда житлових кімнат із низьким рівнем комфортабельності.

Стадія 2. Кінець 90-х XIX ст. – 2003 р. – поліпшується комфортабельність, розширюється перелік послуг, які надаються.

Стадія 3. Починається з 2003 р. – поліпшується якість надаваних послуг, динамічно збільшується кількість агротуристичних ферм.

Сьогодні налічують понад 15 000 господарств, які займаються сільським і агротуризмом, з них – 8790 агрооселі. Загалом нічліжна база приватних житлових будинків у 2007 р. становила 23 718 місць. Ідею розвитку сільського туризму далеко не відразу сприйняли як виробники послуг сільського туризму, так і споживачі послуг. Сільські жителі спочатку поставилися до цього дуже насторожено. Переконати їх розвивати сільський туризм зміг головний аргумент – економічна вигода.

Чистий дохід навіть від середнього господарства на місяць становить близько 200 євро. Господар, який має бажання займатися сільським туризмом, реєструється в органах місцевого самоврядування. Ліцензувати діяльність не потрібно. Такі господарства не платять податки на цей вид туризму, якщо вони надають гостям не більше ніж п'ять кімнат. Ціни на послуги регулює головний експерт якості – ринок, тому вони можуть змінюватися залежно від

конкурентоспроможності та інших факторів. Тому вони дуже диференційовані – можна знайти чудове проживання за 30-35 злотих (10-12 доларів) на добу без харчування. Існує й сертифікація. Якщо господарі хочуть, щоб садибі присвоїли відповідну категорію, вони подають заявку до загальнопольської готельної організації, приїжджають два інспектори, оцінюють рівень комфорту "присвоюють сонце". Максимальна кількість "присвоєння сонць" – 3, але для цього потрібно відповідати певним стандартам, наприклад, мати лазню, альтанку, прокат велосипедів, розваги для дітей тощо. Категорія дійсна протягом двох років. Якщо якість знижується, за повторного інспектування можна позбутися одного або всіх "сонць". Втім, відсутність регалій не свідчить про низький рівень обслуговування, тому що господар може й не сертифікувати свою садибу.

У Польщі існує кілька організацій, які об'єднують і допомагають тим, хто володіє нічліжною базою в сільській місцевості. Однією з них є Польська федерація сільського туризму – Гостинні ферми. Ця організація також здійснює класифікацію об'єктів агротуризму. Крім того, польські фермери мають підтримку від програм ЄС і отримують платежі за різні інвестиції, пов'язані зі сільським туризмом. Допомога може також надходити від Агентства з реструктуризації й модернізації сільського господарства.

Висновки. Незважаючи на певні відмінності у розвитку сільського туризму в аналізованих країнах, усім моделям притаманні спільні риси універсальної моделі, яка охоплює всі складові сільського туризму, враховані в Концептуальній моделі розвитку сільського туризму, запропонованій Всесвітньою туристичною організацією: сільська природа, культурно-матеріальна спадщина, дозвілля в сільській місцевості, сільський спосіб життя [7; 10]. При цьому слід розуміти, що ефективний розвиток сільського туризму можливий лише у разі «збалансованості інтересів» усіх його складових. З метою забезпечення гармонійного співіснування всіх елементів сільського туризму необхідно враховувати інтереси місцевого населення, туристів, охорони навколишнього середовища. Першочергова роль в ефективності цього процесу має належати державі, і, як показує досвід на прикладі розглянутих країн, це одна з основних складових успішного розвитку сільського туризму.

Бібліографічний список

1. Про сільський зелений туризм : проект Закону України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://icp.org.ua/ukr/zakon/akts/2005/08/18/zakon_ukraini_pro_si_206.html.
2. Головка Л. В. Сільський зелений туризм як фактор зайнятості населення / Л. В. Головка // Вісник НАУ. – 2008. – № 124. – С. 123–136.
3. Рутинський М. Й. Зелений туризм / М. Й. Рутинський, Ю. В. Зінько. – К. : Знання, 2008. – 271 с.
4. Васильєва Н. В. Сільський зелений туризм: панацея чи черговий міф? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.greentour.com.ua/ukrainian/news/22>.
5. О мерах по развитию агроэкотуризма в Республике Беларусь : Указ Президента Республики Беларусь, 2 июня 2006 г., № 372 // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2006 г. – № 89. – 1/7647.

6. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь / Национальная программа развития туризма [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.president.gov.by/press28451.html>.
7. Клицунова В. А. Возможные модели развития сельского туризма Беларуси / В. А. Клицунова // Сейбіт. – 2007. – № 2. – С. 25-27.
8. Туризм и туристические ресурсы в Республике Беларусь : стат. сб. / под ред. Е. И. Кухаревич. – Минск : Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2009. – 67 с.
9. Агротуризм в Республике Беларусь : каталог усадеб / Белагропромбанк, БОО "Отдых в деревне". – Минск : Рифтур, 2008. – 167 с.
10. Mac Nulty P. "Keynote presentation : Establishing the Principles for Sustainable Rural Tourism". Rural tourism in Europe : Experiences, Development and Perspectives. World Tourism organization 2004. – 240 p.

Хомич С., Железняк А., Бекта М. Сравнительная характеристика моделей развития сельского туризма в странах Восточной Европы (на примере Украины, Республики Беларусь, Польши)

Проведена сравнительная характеристика моделей развития сельского туризма в странах Восточной Европы (на примере Украины, Беларуси, Польши). Раскрыты особенности сельского туризма в каждой стране. Проанализирована законодательная база в сфере сельского туризма. Раскрыты перспективы развития сельского туризма в каждой стране.

Ключевые слова: модель, сельский туризм, агроусадьба, сельская местность, развитие.

Chomitch S., Zhelyeznyak A., Bekta M. Comparative characteristics development models rural tourism Eastern Europe (example Ukraine, Belarus, Poland)

The article made comparative analysis of models of rural tourism in Eastern Europe (for example, Ukraine, Belarus, Poland). Explores the peculiarities of rural tourism in each country. Analyzed the legal framework in the field of rural tourism. Explores the prospects of development of rural tourism in each country.

Key words: model, rural tourism, housing, countryside, development.